

JÁSZBERÉNYBŐL A SZENTFÖLDRE
a ferences író halálának kétszáz éves fordulójára

„Kevesen írtak a XVIII. század végén oly szép ízes magyarsággal, mint Kiss István. Neve mégis szinte teljesen ismeretlen még a tudósok előtt is. Írói sorsa a legmostohább Nem elfelejtés az osztályrésze, meg sem ismerték.” Ezekkel a szavakkal kezdte hazánk Olaszországba szakadt fia, Pásztor Lajos nagy tájékozottságról tanúskodó tudós bevezetését, mikor 1958-ban a Vatikáni Titkos Levéltár levéltárosaként Rómában közzé tette P Kiss István *Jeruzsálemi utazását*.

Kiss István nem mondja meg, mikor írta művét, melynek 508 lapból álló kéziratával a gyöngyösi ferencendi könyvtárban ismerkedett meg a sajtó alá rendező. A kiadó szerint az írás 1792-1795 körül keletkezhetett. A „negyedréti alakú, bőrkötéses, szép kódexírással, négy különböző betűtípussal nem is annyira írt, mint inkább rajzolt kézirat”-nak nyoma veszett, ma lappang

Megjelenése méltán keltett érdeklődést az irodalomtörténészek körében. E sorok írója az elsők között ismerkedett meg a művel és annak írójával, s mikor az 1960-as években a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében a hat kötetes összefoglaló Magyar Irodalom Története készült, neki nyílt lehetősége, hogy az addig ismeretlen Kiss Istvánt az irodalmi köztudatba bevezesse, művét a magyar próza folyamatába állítsa

Méltányosnak tartjuk, hogy páter Kiss Istvánnal, aki Jászberényben született, ferences barátként itt is szolgált és 1798. szeptember 21-én itt fejezte be életét, a Jászság népe közelebbről megismerkedjék, halálának kétszáz éves fordulója alkalmából szülővárosa áldozzon emlékének.¹ Illendő, hogy „édes hazánknak nemes városában” (ezekkel a szavakkal említi szülőhelyét) többet tudjunk róla és művéről.

Életének néhány adatát maga közli útikönyvében. A jászberényi plébánián őrzött egykorú keresztelési, halotti anyakönyvek sem születésének, sem halálának időpontját nem tartalmazzák. Saját vallomása és a rendi feljegyzések segítségével életéről a következő adatokat sikerült összegyűjtenünk.

Kiss István 1733. november 18-án látta meg a napvilágot ikertestvérével együtt. A kereszttségben a Mátyás, testvére a János nevet kapta. Középfokú iskoláikat a piaristák pesti iskolájában végezték mind a ketten. A hatodik osztály után mindketten beléptek a ferencesek rendjébe. A próbaévet a szécsényi kolostorban töltötték. Pappá 1757-ben szentelték fel őket, Mátyás az István, János a László nevet kapta.

---

¹ A jász és kun települések honismereti lapjában, a Redemptio 1998. decemberi számában Szabó Béla minden dicséretet megérdemlő rövid cikkében felhívta a figyelmet személyére és a szentföldi utazásáról írt könyvére.

István szerzetesi pályáját Gyöngyösön kezdte, 1757-1760 között prokurátorként a Szentföldre szánt adományokat gyűjtötte. Emellett a Szent Antal Társulat nevű vallásos egyesületet vezette. Még 1760-ban Jászárokszállásra küldték, ahol nem volt ferences kolostor, a plébánián hitszónokként működött. 1761-1762-ben újra Gyöngyösön folytatott pasztorációs munkát: hitszónok (concionator). A következő évben ugyanilyen beosztásban Kecskemétre került. Kétszer is próbálkozott, hogy engedélyt kapjon a Szentföldre menetelre. Második kísérlete sikerrel járt. 1766. május 10-én indult útnak, s szeptember 8-án érkezett Jeruzsálembe. Egy teljes évet töltött a Szentföldön, ahol László testvére már régebb óta tartózkodott.

1767. szeptember 9-én testvérével együtt száll hajóra Joppében (Jaffa), hogy hazatérjenek Magyarországra. November 6-án érkeznek Velencébe. Itt hosszabb időt töltenek, az első 40 napot vesztegzárban (karanténban).

Kiss István útikönyve szerint a két testvér 1768. január 17-én Velencéből Rómába indul. Odamenet és visszajövet számos várost, kegyhelyet meglátogatnak. Majd Velencébe visszatérve, Triesztbe hajóznak és Bécsen át hazaindulnak. Június 1-én Pozsonyban vannak, részt vesznek az úrnapi processzión. Pozsonytól Vácig hajón teszik meg az utat. Itt a két testvér elválik egymástól. László Gyöngyösre tart, István Kecskemétre, ahová június 13-án érkezik.

Hazatérése után valószínűleg 1773-ig Kecskeméten működik, 1772-ben itt iskolafelügyelő. 1774-1775 között Léván, 1776-ban Füleken, 1777-1778 között Egerben hitszónok. Ismeretlen, hol töltötte az 1779. esztendő. 1780-ban állomáshelye Nagyszöllős. 1781-1783 között újra Gyöngyösön van. Több évet tölt Szegeden (1774-1790, 1792-1796). Itt önti végső formába a Szentföldön tett utazásáról szóló útikönyvét. Közben az 1791. évben ismét Kecskeméten működik. Szegedről Jászberénybe kerül. Itt hal meg 1798. szeptember 21-én.

Úti és szentföldi élményeiről Kiss István *Jeruzsálemi utazás* címet viselő könyvében számol be. Szerkesztésében, előadásmódjában írása két részre válik. A Szentföld eléréséig naponként datált és írt napló formájában ad számot. A Szentföld leírásában, attól függetlenül, hogy mikor járt a leírt helyen, tárgyi csoportosításban ír. Az első résznek nincs írott forrása, saját tapasztalatai, benyomásai szolgáltatják a témát, azt írja le, ami vele történt, amit átélt, amit látott, hallott. A második részben nagymértékben támaszkodik írott forrásokra, melyekre többször hivatkozik, továbbá - természetesen - az ó- és újszövetségi Szentírássra, a szent hagyományokra. Ebben a részben is nagy számmal találunk eredeti részeket: mélyen átélt vallásosságából fakadó személyes élményeket, kegyes életre serkentő intéseket, nevelő szándékú erkölcsi tanításokat, prédikációs dorgálásokat. Ezeket a prédikáló feddéseket, bűnvallásra, jobbulásra szólító intéseket bizonyára itthon, könyvének végső formába öntésekor illesztette a megfelelő helyekre, s nem a Szentföldön bírálta a kálvinista úrvacsorátant és szentségfelfogást.

Kiss István írását eredetileg latinul fogalmazta. Csak élete vége felé fordította le, vagy dolgozta át, figyelve az idők megváltozott szellemére, pl. a felvilágosodásra,

franciaországi változásokra. Többször hangsúlyozza, hogy könyvét olvasásra szánta. Magános olvasmánynak, de közösség előtt való felolvasásra is ajánlja. Célja, hogy könyvével honfitársainak használjon, javítsa erkölcsüket, vallásos életvitelüket. Nem csak ismereteiket akarta növelni, "imitt, amott írásom közibe bézártam olyanokat, melyekkel egy kis lelki halászatot is tehessek a világnak tágas tengerében." Magyarországra való visszautazása előtt, mielőtt hajóra szállnak így ír munkájáról: „Ide jöttünk Ptolemaisra, hogy itt ismét gályára ülvén, magyar édes hazánkban a lelki buzgó szolgálatokra és halászatokra magunkat adhassuk és amiket láttunk, hallottunk, tapasztaltunk, tanultunk a szent helyeken, azokat magyar hazánkban a mi édes nemzetünkkel közölhessük mind szóval, mind írással. Ugyanez a nyomós és hasznos ok indított arra, hogy amit először deák nyelven írtam, utazásom felől kibocsátottam, azokat magyar nyelven is írásban foglaljam, hogy legalább a csendesen, balítélet nélkül olvasóknak vagy a könyvet olvasni hallgatóknak lelki javokra s hasznokra lehessenek, és őket is a szent helyeken távul való tiszteletére felébreszthessem.”

Mintha könyvének olvasását a közönség előtt fennhangon képzelte volna el. Ezért sokszor úgy ír, mintha ennek a közönségnek szószékről prédikálna. Felemeli pl. szavát az örökké zúgolódó elégedetlenek ellen. „Oh, fájdalom, mindenekben válogatunk, ételbe, italba, ruházatba, lakásba, előljárókba, papokba, barátokba, egyszóval mindenkibe, még az időben is. Mert ha szárazság vagy, esőt kívánsz, ha esőt bocsát az Úr, szárazságot óhajtasz. Ha sár vagy, poros utat, ha poros, nedvességet akarsz. Ha kösziklás utakon jársz, azt mondd, jobb az homok, ha kösziklás útról erdőbe jutsz, a térséget dicséred, a magyar és tót homokot gyalázod. Ha szél fúj, az is baj, ha verőfény, az is baj előtted. Oh, gyenge viaszom, a természet alkotója is, úgy szólván, alig tud kedvedre járni.”

A Szentföld különböző helyeiről, az ott történetekről, személyekről szólva számtalanszor int, dorgál, fenyeget, példálódzik, felhasználva az alkalmat, hogy figyelmeztessen, az anyagi javak, a földi jólét, az evilági élet hiú örömei helyett lelkük üdvösségére, megtérésre, bűnbánatra, Istennek tetsző cselekedetekre törekedjenek. Hivatásos igehirdetőként, hitszónokként intézi hatáskeltésre szánt, szónoki fogásokkal megszerkesztett szavait. Változatos tárgyú „prédikációtöredékeit” minden erőltetés nélkül illeszti be a Szentföldet ismertető útikönyv műfajába, azok nem válnak terjedelmesekké, unalmassá, érzelmi telítettségről tanúskodó nyelvezetük (magukon hordve a kései barokk stílussajátosságait) nagy mértékben fokozza a szóba hozott kérdésnek a közönségre gyakorolt hatását.

Miután a jász ferences barát személyéről, szentföldi útjáról, írásáról a legszükségesebb tudnivalókat megismertük, lássuk most magát a művet.

„A kecskeméti klostroból útnak eredvén, egész a szent városig, Jeruzsálemig, többnyire mindennapi utazásomat eképpen írogattam és jegyeztem fel, amint következnek a könyvecskében. Kérem a kegyes olvasót meg ne ítéljen, mert nem más végre, hanem egyedül az Isten dicsőségére írom.

Én, méltatlan por és hamu, sőt férgeknek eledele, Páter Kiss István magyar édes hazánknak nemes városában, Jászberénybe Urunk 1733-dik esztendejében, mindszent havának 18. napján jöttem a csalárd világra, és egy fertály óra alatt egy anya kettősöket szült sok nyomorúságoknak megízlelésére. Én előb látám meg a világosságot, a szent keresztségben Szent Mátyás apostol nevét vettem, hogy jövendőben reám is esne a sors a szent helyeknek meglátogatására. A testvéremnek pedig a Szent János evangélista nevét feladák, hogy a szerelmes tanítvánnyal a kereszt alatt álljon. Minthogy oly igen egyformájúak voltunk születésünktől fogva, hogy szüleimk is különbözést közöttünk különben nem találtattak, hanem az én jobb kezemre veres pántlik köttetett megüsmérésre.

Üdövel felnevelkedvén, mindketten egyszínű köntösökben gyenge életünknek kezdetétől fogva az hatodik iskoláig együtt tanultunk minden iskoláinkat. Megértvén a Nagy Jubilaeumat, a szent esztendő 1750-nediket, a mi üdvösségünkért sok fáradságokat felvállaltam. Megváltónknak szeretetéért a római szent városba örömmel utaztam a szent apostoloknak és sok ezer mártíroknak koporsói látogatásaira és a jubileumi nagy búcsúnak megnyerésére. Mely utazásokat Pestről indulván, három holnapok alatt gyalog s többnyire meztélláb, szerencsés pályafutással oda-és visszatérve elvégeztem.

Visszajövet ismét ugyan Pesten a tisztelendő ájtatos iskolákat tanító jó szerzetes atyáknál folytattam tanulásomat. Elvégezvén az ékesszólásnak tanulását tizennyolc esztendőkorunkba, mindketten testvéremmel együtt, egy akarattal és szent igyekezettel lévén, a szécsényi klostomba az alázatos szerzetben, melyet Szerafikus nagy Szent Ferenc, a szegényeknek igaz patriárkája szerzett, bémenvén, szerzetes köntösbe öltöztettünk, hogy jövendőben a lelki nyereségnek munkálkodásiban Istennek, keresztény híveknek szolgálhassunk. A próbaesztendő után hitünkkel pecsételvén az holtig szerzetben való megmaradást, a feljebbvaló szükséges tudományokat megvilágosításunkra Urunk 1757. esztendőben elvégeztük, és így mindketten, egy nap, egy órában a papi méltóságra méltóságos Migazzi Kristóf azüdei váci kegyelmes püspök őexcellenciája által, legelőbbször szentelvén és papokat rendelvén, mi is felszenteltünk, és legelső felszentelt papjai lettünk a mostani őeminenciájának: tudniillik áprilisnak 9-dik napján, nagyszombaton. Az első szent áldozatinkat bémutatván, érkezett a szerzetesi változásunk ideje, tisztelendő páter Marada Bertalan provinciálisnak kormányzása alatt a galgóci klostomba. Én Gyöngyösre rendeltetem, ahol is három esztendőig folytattam prokuráturságban hivatalomat. Ezeket bétöltvén, már a szentföldi és a jeruzsálemi szent városban Jézus szent koporsóját és több szent helyeket őriző szerzetes atyáknak Magyarországon esendő szent alamizsnájokat egybeszedni szándékoskodtam, de az Úristennek szent rendeléséből az akkori feljebbvaló előljárómnak, tisztelendő pater Kernhófer György provinciálisnak intézéséből nemes Jász-Árokszállásba, nagymező városba concionatornak téttem, ahol csak egy esztendőt töltvén, a provinciának legfőbb klostromába, a gyöngyösi prédikáló székbe concionatornak rendeltetem. Két esztendőt elvégezvén, Kecskemétre távoztam a testvéremnek, páter Lászlónak a helyére, ő pedig Gyöngyösre, az én helyembe.

Kecskeméten három egész esztendőket és tíz napokat számláltam az Isten igéjét hirdető concionatori hivatalban.

Ebben a klostromban lévén, meg nem szűnt gyulladozni a forró kívánság bennem a palesztinai Szentföldet és helyeket nemcsak látni s tisztelni, hanem a nevezetes és szentebb varasokban /.../ szolgálni. /.../ kétszeriben bocsátottam leveletem az római szent városba: az elsőt /.../ 1764-dik esztendőben karácsony havában, de engedelmet nem vehettem, amint már feljebb megírom.

Midőn ily beszegezett szándékkal telve volna szívem, azonban testvérem is, páter László szinte hasonló buzgóságtól vezetett és Rómában írván, vigasztaló levelet és engedelmeskedést nyervén a szent helyekre bémenni, minden üdövonakodás nélkül útnak ereszkedett Urunk 1665-dik esztendejében márciusnak 19-dik napján a gyöngyösi klostromból, minden pénz nélkül, mint én.

Az Úr Jézusnak szentséges nevében megindulván, 37 napok alatt szárazon és tengeren utazott és szerencsésen a szent városba bément, ahonnét nékem szeptembernek 27-dik napján vigasztaló egy levelet küld, melyet 1766-ban 19-dik májusban kezemhez is vettem. Elolvasván csakhamar vizsanoztam a levélre és kívánt minden pontaira feleltem: de azt meg nem írtam, hogy én magam is már Rómából engedelmeskedésnek levelét vettem a bemenetelre Urunk 1766.25. áprilisban.

Kezemhez vévén a római engedelmes levelet, bizonynal írhatom, megteltem örömmel: nem iszonyodván semmi utazási nyomorúságtól, tűztől, víztől, tengeri pirátáktól, pogányok markától, éles damaskusu szablyáktól, sőt, magától se a kegyetlen haláltól. /.../

Üdvözétőnknek születése után 1766. esztendőben májusnak 10. napján a kecskeméti Szent Miklós klostromából a felséges Úristennek gondviselő segítségével, az őrzőangyalomnak vezérlése által útnak indultam tisztelendő páter Telek József akkori difinitorral mint tökéletes életű példás szerzetes tanult atyával együtt, a klostrombéli alkalmatosságon szinte Jász-Berényig. Cegléd mezővárosában a tisztelendő plébánus úrnál, a mi szerzetünk érdemes confrater atyánknál ebédeltünk, de szombat lévén mindketten kollációval megelégedtünk, noha minden szeretettel és gazdálkodással jelentette atyai irgalmasságát, mint szegény utazókhöz. Éjjeli nyugalomra bémentünk az jászberényi klostroma, itt is megelégedtünk egy rövid kollációval, szombat este lévén.

Megragadtam a jászberényi klostromban három napig, melyben az előjáró tisztelendő práter Kanyó Jakab szerzetesi szeretettel látott és fogadott. A klostrom alkalmatosságán ez napok alatt kirándultam Jákó halmára vér szerént való atyámfiához tisztelendő Turi Márk concionátorral. Különösen Bódi Ferenc, helység kántorát kerestem fel, kinél is ebédelvén, délután a helységen kívül lévő Kálváriát megtiszteltem. Az üdő alatt oly szörnyű villámlások, égi csattogások, mennykőhullások, jégesők voltak, szinte egy óráig tartván, hogy minden künnlévő baromfiakat megemésztett. Ennek vége lévén, atyámfiaimtól a tisztelendő plébános úrtól válét vévén, visszatértünk a jászberényi klostromba, és két nap ott maradtam.

Nemes Jász-Berény haza-városomban minden testvérimtől és jóakaróimtól búcsút vévén, délután Jász Árok-szállásban hajtottam Dóka Mátyás confráterunknak érdemes házához, ahol két napot töltvén, úgymint május 15-16. napjait, megtiszteltem a tisztelendő plébános urat, Tót Albertet, kinek úri asztalánál ebédelvén, délután minden szíves jóakaróimat megköszöntöttem, társul vévén magamnak tisztelendő Molnár Ádám ottlévő concionátort. Bőven nyújtották volna irgalmas adományokat, de senkitől egy fillért fel nem vettem, nem is lehetett a szent regulámnak sérelme nélkül, sőt az római engedelmes levelemben is erősen tilalmaztatott minden pénzbeli alamizsnával való utazásom. Meg is tartottam pontról pontra a parancsolatokat vagy tilalmakat.

Gyöngyösi klostromba béérkeztem Dóka Mátyás confráter alkalmatosságán pünkösdszombatján 11 órakor, és a szerzetes ebédlő táblának ülésiben a teljes familiát és egyben együtt tiszteletes difinitóriumot alázással tiszteltem, engedelmeskedő levelemben bemutatva, hogy érdemes neveiknek feltételeivel megerősítenék, mint a levélben való parancsolat tartja. Úgy is lőn, kiknek főhajtással illendő hálákat nyújtottam.

Amely rövid ideig Gyöngyösön mulattam, szükségképpen kellett azonban a nemes városba az érdemes úri jóakaróimat látogatásimmal megtisztelnem, különösen a tekintetes consiliariusnak, Almási Pálnak úri házába, ki is a Krisztus Jézus szent koporsója fölött mondandó három szent áldozatot kívánt, írásban tévén az intenciókat. Én ugyan a pénzt fel nem vettem, hanem a tisztelendő páter Kenhoffer Györgynek mint az akkori Szentföld kommisszáriusának a szentföldi kasszában beadattam. Nem különben a nemes Jászságnak és Kunságnak főnótáriusa, Dósa Gergely úr 100 rhénes forintokat a Szentföldön lévő szerzetes atyáknak adván, ezeket is az említett kasszában tétetni ajánlottam. Én magamnak csak egy fillért fel nem vettem úti szükségeimre, hanem egy fehér bádoggal csínáltatott tekintetes Almási János úrnak özvegye, melyet hálaadásul vettem a breviárumnak és igen csekély holmimnak, úgy hogy két forintot sem nyomott minden örökségem. Tekintetes boldog emlékezetű Almási János özvegye, tekintetes Borsi Anna nagyasszony vátag ajánlotta alkalmatosságát és szeretettel kész irgalmas szolgálatát, de megköszönvén a szívességet, mivel érdemes tisztelendő difinitórral, Wax Mánxky Jakabbal igen tekéletes szelíd és jámbor szerzetessel szinte Galgócig utaztam. Bétöltvén azért májusnak 18., 19., 20., 21., 22. napjait a gyöngyösi klostromban, válét vettem mind a klostrombéli szerzetes atyáktól, mind a városban szíves jóakaróimtól, szent imádságikban magamat ajánlván, útnak ereszkedtem az őrzőangyalnak vezérlése alatt.

Jó idején reggel, a fényes napnak felszerkenésekor, az Úrnak nevében megindultunk és nyolc óra előtt már Hatvan városában érkezvén a tisztelendő páter kapucinusok templomában a szerencsés utamnak folytatásáért szentmisét áldoztam, az én mennyei gondviselő szent Atyámnak és az őriző angyalomnak vezérlésében magamat ajánlottam. Így útnak eredtünk Hatvanból és déltájban a bagi völgyben lévő vendégfogadóhoz jutottunk a vadaskert mellé. Itt egy jó magyar tejet szopó irgalmas vendégfogadás elegendőképpen mutatta hozzánk mint utasokhoz és pénztelen szegény Szent Ferencnek fiaihoz irgalmas adakozását. Kinek az úristen ezer jókkal legyen megjutalmazója a

földön, mennyben pedig örök élettel. Délután úgy igazítottuk útnak a kocsi rúdját, hogy tekintetes Magócs János úrnak egy rövid üdeig tiszteletet mutathassunk Rátóton. Úgy is lön, és innét a váci klastromba napnyugta tájban bээркеztünk szerencsésen, melyben tisztelendő Gulyás Ignác gvárdián lévén, szeretettel fogadott...”

Páter Kiss István útikönyvének eddig idézett részei nemcsak családjáról, gyermek, ifjúkoráról, tanulmányairól, ferences életének első éveiről tájékoztattak. Egy kicsit megismertettek szűkebb hazájának, Jászberény nemes városának, és egy-két jász helységnek XVIII. századi embereivel, a köztük lévő kapcsolatokkal, azzal az emberi közösséggel, melyet életpályájánál fogva elhagyott, melyhez azonban mindvégig hű maradt és visszatért. Amint a későbbiek során majd láthatjuk, élményekben gazdag hosszú utazásában, hazájától messzi tájakon sokszor gondolt mind tágabb, mint szűkebb otthonának magyar viszonyaira, összevetve az útközben tapasztaltakat a hazai állapotokkal. Megismerhettük a Szentföldi szolgálatot többek között „a nemes jász nemzetének és városának boldogulásáért” vállalt jászági szerzetes ízes magyarsággal folyó előadását. Ízelítőt kaptunk egész útikönyvére jellemző „értelmes, s folyamottyan folyó „nyelvezetének gazdagságából, szépségéből.

Már a bevezető sorok meggyőznek róla, hogy Kiss István szentföldi utazásának célja az isteni felség szeretetéből folyólag az, hogy felkeresse és a legszentebb helyeken dicsérhesse „az mennynek és földnek mindenható Urát, Istenét”, „a nevezetes földet, melyet az Isten Fia, a tisztaságos Szűz Anya és a szent apostolok lábok nyomaival megszenteltek s megdicsőítettek.” Ettől a céltől fűtve vállalkozik a nehéz útra egyetlen fillér nélkül, vállalva a szárazon és tengeren való ismeretlen út minden megpróbáltatását, veszélyét: „teljes utazásomban való nyomorúságokat mind vízen, mind szárazon, mind tengereken és kősziklás hegyeken a mindenható Úristennek nagyobb dicsőségére.”

A ferencesek rendje szigorúbb (obszerváns) ágának engedelmes szerény jámbor tagjaként, Isten akaratát mindenkor készségesen elfogadva, vitte végbe elhatározását.

Visszatérve Kiss István utazására, a továbbiakban csak nagyon vázlatosan kísérrjük őt útjában. Elsősorban a magyarsághoz való ragaszkodását tanúsító részleteket emeljük ki.

Léva, Nyitra érintésével május 28-án érkezett meg a galgóci klastromba. „Egy kevésé szíve keservével” vette tudomásul, hogy a rendház magyar gvárdiánja, Kósa Benedek, valamint az újoncoknak itt teológiát tanító „páter Matók József jászberényi szülemény - mindketten Kassára változtak”. Egy másik csalódás is érte itt. Június 29-én pompás processzióval ünnepelték a helységben az úrnapiját, „de semmi magyar éneket nem értvén, se magyar angyali verseket magyarul nem hallván, gondoltam, hogy magyar édes hazámon túl volnék idegen tartományban. Noha a városban annyi a magyar, hogy egy jó magyar concionátornak vigasztalása lehetne a magyar hallgatóiba úri és közszemélyekből”.

Galgócról csaknem egy hónapnyi idő elteltével folytathatta útját, mivel Gyöngyösön nem látták el római engedélyét a megkívánt pecséttel. Visszaindult ugyan Gyöngyösre, de útközben értesült, hogy onnan már postával elküldték iratát Galgócra.

Mihelyt Galgócra visszatérve azt kézhez vette, másnap már folytatta útját Bécs felé. Aznap (június 22.) a pozsonyi rendházban éjszakáztak. „Pozsony várát és jeles pompás városát” csak éppen említi, hogy ott őrzik a Szentkoronát, a királyi jelvényeket.

Június 23-a éjszakáját már a bécsi ferencesek klostromába töltötte. Hat napot időzött a városban. Míg a rend szentföldi commissarius az ő utazását intézte, Kiss István egyik rendtársával kijárogatott városnézésre. Megnézték a kamaldolsok városon kívül fekvő kolostorát, bizonyára azért is, mivel a rendfőnök helyettese „magyar vérből eredett a mi édes hazánkba”. Járt a magyar gárdisták palotájában („a magyar gárdisták, királyi személyeket őrző gavallérok Bécs városának oly ékességei, mint annyi magyar angyalok /.../ Ha paripákon hánytatják karcsú testeket, égi vitézeknek látszatnak lenni”). „Felkerestem Jász-árokszállási gavallér Petes András paraetorianus hadnagyurat, ki hogy megismértesse hozzám kész hajlandóságát, Szent Péter és Pál apostolok ünnepe napján az említett páterral magyar ebédre szólított. Véghez is ment a jó magyar étkek feladása minden tisztelettel, melyet dupla köszönettel meghálálván, bévezetett a páter délután a királyi dicsőséges balotákban...”

Megemlíti még a Szent István templomát, de a művészeti alkotások iránt érzéketlen, s mint könyvében másol sem, részletekbe nem bocsátkozik, megelégszik szokványos díszítő jelzőkkel kifejezett általánosságok közt mozgó elismeréssel. Bécsben ugyan részben azt hozza fel indokul, hogy szűkében van a papírnak is, de mintegy azt is elismeri, ilyesmihez nincs tehetsége, ez nem hivatása: „Nem bátorkodom ezen császár s királyi nagy városról rövid íráskámban valami dicséretet béiktatni, mert arra elégtelen íróttollam, erőtlen tehetőségem, nem is nyújtózik annyira papírosom, erre is alig tettem szert.”

Június 30-án száll a Bécs-Trieszt közti postakocsi járat fedeles hintájára. Természetesen, az útiköltséget nem ő fizeti, ő továbbra is fillér nélkül utazik. Éjjeli szállást rendjének kolostoraiban, vagy más szerzetesrend klostromában talál magának. Ott mutatja be a miseáldozatokat, ott tartózkodása idején ott étkezik. Ha úton vannak, valamelyik útitársa, esetleg a fogadós látja vendégül.

Utazása alatt folytatja a naplóírást. Minden érdeklő: az emberek, a táj, a városok, és ezzel kapcsolatos élményeiről eleven előadásában számol be, többször összehasonlítást téve az otthoni viszonyokkal. Figyelmét megragadja a trombitás postalegények, postakocsisok öltözéke, „kik nem oly cudaron öltözködnek, mint Magyarországon, leginkább az Alföldön a postakocsisok, kiket inkább kanászinasoknak gondolják lenni a járt s költ utasok, mint postalegényeknek.” Marburgban úgy találja, hogy a Dráva „széles mint a Tisza /.../ sebességére nézve hasonlít a Vág folyó vizéhez /.../, melléke sokkal kisebb föld a Tisza környékén kiterjedett homokos, buckás mezőségnél, mert ezek majd mindenekkel bővelkednek.” A Száva folyóhoz érve, hazája címerének négy folyóvizét említi: „Így már láttam Magyarországnak négy folyóvizet, az ország címerét, úgy mint Tiszát, Dunát, Drávát, Szávát.”

Az útközben érintett városokról, helységekről, személyes benyomásairól többkevesebb részletességgel számol be. Laboch /Lajbach/ városának istenfélő, vallásukat példásan gyakorló népével összefüggésben eszébe jut a szentek és isten ellen gyakran káromkodásra fakadó magyar nép, mely beszédtemaként kerülhetett szóba: „szörnyen csudálták, hallván azt, hogy Magyarországon számtalanon vannak és egyetemben káromkodnak a gazdagok a szegényekkel, az urak a koldusokkal, a tisztek a paraszttal, a megöszült vénnek a szélesű ifjakkal. És azt kérdezték tőlem, mi a büntetések az ilyen ördögi ajkú lustos káromkodóknak. Én elbámultam s elpirultam, nem tudván a feleletet reá feladni.”

Elmondja azonban azt is, hogy itt is vannak gonosz emberek. Lajbach után fegyveres magyar katonák kísérik a postakocsit, hogy őrizzék a sok útonálló haramiaságtól. „Mivelhogy itt nagyok a hegyek, bokrosok a fegyveresek, éjjel és nappal ólálkoznak az utasok rabolására és a portékás szekerek felzsákmányolására. De gyakran utól is érik ökelméket, amint az ország útja mellett mutogatják a sűrű akasztófák, kerekék, nyársak, melyek ilyen virágszálakkal ugyan bűzhődnek, a szelek nagy robajjal a száraz csontokat csörgetik és az utasokat a vigyázásra serkentik.” Leírja, hogy az egyik faluban „egy jó magyar friss gyalog katona”, hogyan védelmezte meg a postamester házára rontó haramiáktól annak családját: négyet közülük „agyba lövöldözve /.../ az hata elillana, kiket megkapdosván, hogy az lábok a földet ne érje, mind az hatot felaggatták. Magam is szemeimmel láttam a postamester urat, de már akkor jóformán kigyógyula a sebekből, a leányi, reggel lévén, kávéval jó szívvvel akartak kedveskedni, de még szentmise áldozatomat nem végeztem”.

„Ugyancsak ebből a Laszer nevű helységről utunkat folytattuk, mindenütt fegyveres magyar gyalog katonák őrizete alatt”, akik „vígán talpallottak a delizsánc mellett.” „És délelőtt éppen 10 órakor Odlspereg mezővárosba hajtottunk, és itt szent áldozatot tettem. Mivel igen hegyes tartomány ez, sok helyeken gyalogoltunk a delizsánc előtt, és úgy léptünk fel a magas hegyekre.”

Hat napig tartó postakocsizás után július 5-én este 7 órakor értek Triesztbe: „a postaház előtt békességesen megállapodtunk és az Úristennek rövid szókkal hálákat adtunk. Leginkább én köteles voltam erre, hogy Bécsből fogva hetvenhat magyar mérföldeket minden pénz nélkül utazván, szerencsésen Triesztben érkeztem. Legyen azért az úrnak szent neve áldott mindörökké! Meglévén ezek, az jó útitársaknak tiszteleteket és velem közölt igaz felebaráti szereteteket becsülettel megköszöntem, szintén úgy az konduktornak is. Azután holnom alá fogám bátog skátulámat, melyben minden örökségem vala.”

Az Irgalmas rend klastromában kért éjjeli szállást, de már a következő napon a kikötőt járta, keresve a módját, hogyan juthasson el Velencébe. Nem mulasztja azonban el, hogy eddigi szokásához híven ne szóljon Trieszt városáról, váráról, kikötőjéről is. Az utóbbiról írva, tudósít „Magyarországról ide szállítják a táméntalan sok búzát, vasat, drótot, dohányt, mézet, rezet, ort, pálinkát és több affélit. Ki tudná mind sommában foglalni.”

Kiss István a kikötőben egy pap segítségével talált egy Velencébe igyekvő gályát. Július 7-én már kora reggel a kikötőben volt, és a gálya gazdája, kérésére, befogadta őt is utasai közé. Alig tettek meg azonban egy ágyúlövésnyi utat, „dél felől oly sűrű és szörnyű csattogás, sebes szélfúvás hirtelen támadta, a mérges tengeri habok csaknem felboríták a gályácskát, és kevés híja volt, hogy a tengernek örvényiben mind gályástól együtt le nem sodortattunk. Engem a gályások a csajkának fenekire bocsájtván, bézártak egy röjtök tömlőcforma szurdikba, magok pedig felől vesződtek a nagy robajjal csapdosó habokkal és ellenséges szélvésszel /.../ Én pedig térden állva, a két szemeim kendőcskémmel békőtvén erősen, a feszületet markomban szorítván mint a hóhér előtt álló rab, vártam a keserű halált, a tengerben való merületet. Levetették a vasmacskát, de csak úgy hánytavetette terhes gályánkat a feldúlladott hanak rettentő ereje, mint egy üres kabak tökök.” Alig csendesedett el a vihar, egy második keletkezett, melyen csaknem elvesztek. Ennek elmúltával nem is folytatták a hajózást, visszatértek a trieszti kikötőbe, és csak másnap éjjel indultak el ismét. Ezúttal szerencsájük volt. Szerzetesünket csak egy delfin ijesztette meg, mely a gálya közelében ugrott fel a tengerből. Olyan óriási volt, „azt mondhatom felőle, hogy mikor a farkával megcsapá a tengert, úgy láttatott a farka, mint egy dunabéli hajónak nagysága.”

Még egy vihart kellett kiállniok, mielőtt július 9-én este kikötöttek volna a velencei Szent Márk kikötőben.

Páter Kiss István 10 napot időzött Velencében. Megérkezése estéjén a kapucinus barátok rendházába ment, de „mostoha szeretettel és hideg szívvel fogadták”, és másnap reggel gondolán elvitték a franciskánusokhoz. Meleg fogadtatásra, szíves eltartásra talált, valamint szintén a Szentföldre tartó szerzetestársakra. Harmadnap együtt látogatták meg a parttól távolabb horgonyzó „tengeri fa-palotát”, a 23 vitorlás, három árbócos, 34 ágyúval felszerelt, négy szintű gályát, mely Alexandriáig viszi majd az utasokat. Az indulásig való napot a város nevezetességeinek megtekintésével töltötte. Elsősorban a templomokat látogatta meg. Két ízben is megszemlélte a Szent Márk Bazilikát, a Doge palotát, lelki épülést merített a július 16-án tartott Kármeli Boldogságos Szűz Mária ünnepén látottakból, valamint a Szent Márk templomban 17-én Szent Marina tiszteletére rendezett díszes ünnepségből, melyen a pápai nunciuson kívül jelen volt a dozsé s Velencéből hat levélben tudósított magyarországi személyeket eddigi útjáról, köztük a jákóhalmi Bódi Ferencet. Úti naplójában itt találkozunk először hosszabb elmélkedő résszel a halálról, az Istenhez térésről. Talán gyomorfájdalmi indították el elmélkedését? Rosszullétét az olasz ételeknek tulajdonította s könyörgött „előbbeni magyar erejéért”.

Útnak indulása előtt még egy külön kis fejezetben tájékoztat Velence alapításáról, lakóiról, gazdagságáról, hatalmáról. Azzal zárja mondanivalóját: „Meggzúnök már ezen tengeri városnak leírásától /.../ nincs is időm, mert ezentúl megindul a fregát gálya, és nekem itt nem íráshoz, hanem sok rendbéli nyomorúsághoz kellekik készülnöm és szoknom.”

Nyomorúságokon nem nélkülözést kell értenünk. Az utazás díját a rendi komisszárius kifizette. A rend az útra készített bizonyos mennyiségű élelmiszert, ellátta a szükséges hálólammal. Ebédeken meg Zante (Zakynthos) szigetéig az oda utazó új gubernátor vendége volt.

Ugyanazzal a hajóval utazott egy olasz és egy német ferences is. Az utazók jámbor, hívő közösségének ők szolgáltatták a miseáldozatokat, könyörgéseket. Szerzőnk „szünet nélkül hasznos deák könyvet olvasgatott /.../ A mindennapi tapasztalt vagy látott vagy néha igaz nyomós hallásokat írásaimnak rendében foglaltam mind magamnak, mind másoknak hasznára vagy olvasására.”

Beszámol a hajó utasainak és a maga életének napi eseményeiről. Istria déli csücskén fekvő Pola városát látva, Salamon királyról emlékezik, kinek itt nyugszik holtteste, miután „elhagyván Magyarországot az pólai hegyeknek kőbarlangjában tartván penitenciát és sanyarú életet, boldogul meghala: ide temettetett, és szintén a jelen való üdej is tiszteltetik.”

Dalmáciában az egyik helyen kikötnek és másfél napot a szárazföldön töltenek, mialatt a hajót ellátják a szükséges élelemmel. Ragusa előtt elhaladva említi, hogy itt őrizték Szent István király jobb keze fejét.

Augusztus 1-én érkeztek meg Zante városába, ahol a sziget új gubernátorával együtt szerzőnk is partra szállt a vele együtt utazó ferences baráttal. Részt vettek az ünnepélyes fogadáson, de meglátogatták a sziget négy különböző szerzetesi kolostorát, a püspököt. Felmentek a várba is. A hegy oldalán épült sok „szélhajtó malmot” látva, Kiss István Magyarországra gondol: „Vajha Magyarországon is ily formára építenék a szélmalomokat, mely hasznos volna. Nem igen költséges, de alkalmas és hasznos.”

Harmadnap délután szálltak újra hajóra. Kijutván a Földközi tengerre, hol kedvező széllel, hol viharral változó napok után, tizenkilenc napot tengeren töltvén, augusztus 11-én horgonyt vetettek Alexandriában.

A Szent Ferenc rend szervezetében a rendtartományok több őrségből (custodia) állottak. Egyedül a szentföldi custodia volt önálló, független. A szentföldi őrség első klastroma az egyiptomi Alexandriában állott. A gályáról szárazföldre lépett három ferences atya és egy fráter nyomban ide „szamarazott”. Ekkor hat páter tartózkodott a rendházban, főként Egyiptomban, a Szentföldön missziós munkát végző rendtagok. Kiss István augusztus 30-ig időzött a kolostorban, alkalmas hajóra várva, mely őt Palesztinában vinné. Ezekben a napokban ugyanúgy folytatta a naponkénti feljegyzéseket, mint előzőleg. A feljegyzett élmények természete azonban némileg eltért az előzőkétől. Nagyobb szerepet kapott bennük az elmélkedés, a javító szándékú észrevétel, intés, prédikációszerű tanítás. Bár talán ezek sem egyidejűleg tartózkodásával.

Rövid pihenő után tevékeny részesévé vált a klastrom templomában folyó intenzív hitéletnek, melynek közönségét nem csak a helybéli hívők alkották, hanem a kikötőben tartózkodó hajósok is.

Mindkét részről nagy számban vettek részt pl. Nagyboldogasszony napján a Mária tiszteletét szolgáló ünnepen: „halmazva tele volt az Úristennek szent háza, mindnyájan térdenállva, mint a megtestesült angyalok, imádkoztak, énekeltek, nem olyan kanászosan, mint alsó Magyarországra. „Nem hamaricskálkodtak a szent dolgokkal.” Már itt tapasztalta, hogy az asszonyok fehér gyolccsal fedik be ruházatukat, még arcukat is eltakarják. „Így voltak ezek hajdan magyar édes hazánkban is”, jegyzi meg. De ha ezeket most előhozná a prédikáló székből, „talán agyba köveznének a kevély világnak hegyes Görög Ilonái, büszke Lukréciai, mert így haszontalan lenne orcájukon a kenyőcs, nem láttatnék úgy bokrétás, aranyos, újabb meg újabb figurákkal felficsérezett hajaiknak ékességei. No, mindezek által nyeritek el az mennyei boldogságot? Óh, fájdalom. Fogod tapasztalni halálod óráján, hogy hazugságot nem írtam. Úgy járnak az isteni mennyei Felségnek házában, mint az táncoló gálákban...”

Az ilyen megjegyzéseket, intéseket neveztük az imént javító szándékú prédikációnak. Ez a hang lesz egyre inkább jellemzője Kiss István útikönyve további részének. A kézzel foghatóan magyar viszonyítások, utalások, párhuzamok mellett ezek a szentföldi fogantatású intelmek, példák legtöbbször honi rendeltetésűek, a hazai állapotok bírálatából folyó gondolatok.

A magyar concionátornak juthat eszébe a mohamedánoktól is nagy tiszteletnek örvendő Szűz Máriáról a kálvinisták magatartása, hogy „mennyi magyar apostoli hazánkban a Boldogságos Szűz Máriának halálos ellensége.” Kálvin János tiltotta meg tiszteletét, „mert általlátta, hogyha az ő követői között tisztelői lesznek a Boldogságos Szűz Máriának, bizonyosan fog érettek esedezni, és így a megtérésre kegyelmet vesznek és megcsökkenik az ő új vallása.”

Hogy a messzi idegenben is mennyire otthon jár szerzőnk esze, mutatja az a kirándulás, melyet az Alexandria közelében lévő Pompeius-oszlopához tett. „Ezen oszlophoz csak közel esnek két magas egyformájú halmok, magasságok vagy on hasonlatosságban Szent Gellért hegyéhez az budai Dunának partján...” Természetesen Alexandira egyéb nevezetességét (elsősorban a templomokat) is megvizsgálja. Böven ír a számára egyáltalán nem rokonszenves mohamedánokról, „Mahumet cselédjeinek” birbiteléséről.

Bár augusztus 20-án még zsolosmában sem történik emlékezés Szent István első apostoli magyar királyunkról, „mindazonáltal Szent István király főpatronusomnak nyomdokait követvén, édes magyar hazámot, királynémat, nemzetemet az Úristennek és az ő Szent anyjának, a templomocskában egyedül lévén, bémutattam, feláldoztam, hogy mentse meg édes hazámot éhségtől, döghaláltól és ellenség fegyverétől.”

Eseményekben nem voltak gazdagok az alexandriai kolostorban töltött napok. „Az ájtatos szentmisék után ki-ki a maga cellájában csendesen megvonta magát a könyvek olvasásába, írásokban vagy hasznos kézi munkálkodásokban foglalatoskodott.” Érdekesen számol be szerzőnk augusztus 23-án egy velencei személyről, akiről biztosan nem lehetett tudni, csak azt hogy a Szentföldre szeretett volna menni, de nem lévén

engedélye, visszafordították Velencébe. Ez az ember járt Magyarországon, sok városban megfordult. „El is hittem szavait, mert megegyezett a magyar városokkal minden beszéde, és rendibe dicséré. Megvallotta a jelenvalók előtt, hogy az bővséges termékenységért legméltóbb a dicséretre, holott én nem jelentettem magamat magyarnak lenni.”

Augusztus 24-én, Szent Bertalan napján Gyöngyös városért, a ferencesek klastromáért könyörgött, „mivel szent patrónusa Gyöngyös városának, melyben több esztendők alatt concionátoroskodtam.” A következő napon a francia konzul ünnepséget, fogadást tartott a francia király tiszteletére. Az egész kikötő visszhangzott a legkülönbözőbb nemzetiségű gályák tisztelgő ágyúlövéseitől. Mert Alexandria igen forgalmas kikötőváros, a világkereskedelem egyik központja. Ezzel kapcsolatban jegyzi fel érdekes utópisztikus gondolatát a magyar tengeri kereskedésről. Elragadta a képzelete, így ír: „Ám a Tiszán, Dunán, Dráván, Száván bátorságos menetel vagyon az Fekete tengerig, kivévén az Orsova alatt való egy veszedelmes ugrást az Iszteren - minthogy már itt nem Dunának, hanem Isternek neveztetik - könnyen bémehetni minden portékákkal. Innét az Dardanellák felé, innét a Főszigetes tengerbe s úgy a Földközi tengerbe bójuthatni búzával, dohánnyal, borral, vassal. Példájául tészem, ha megindulnék Szegedről a Tisza vizén, akkor a szárazföld tapodása nélkül is elmehetnék Alexandriába mindenkor vízen. Innét pedig egész Amerikában, Afrikában, sőt Indiában is és úgy intézhetném az utazást, hogy négy esztendők alatt egész a földnek kerektségét megkerülhetném Szegedről mindenütt a vízen és ismét Szegeden ugranék ki az vár alatt való Nepomucénos Szent János képénél vagy ahol tetszene, ha mindjárt a Boszorkányok szigeténél is.”

A négy páter és két fráter augusztus 29-én szállt fel egy angol gályára, mely Ptolomaisba tartott. A kedvezőtlen széljárás miatt lassan haladtak céljuk felé. Szeptember 2-án Dámiata városa mellett hajóztak el. „Ezen városan táborozott András magyar király az erős magyar vitézekkel, de minthogy szokatlanok voltak az igen éles levegőéghez, nagy része és nagyobb száma az vérnek gyúladása miatt itt hagyta hideg tetemét, és alig menének haza magyar édes országokban, honnyokban, emlékezik II. András 1217-1218. évi keresztes háborújára. Másnap este felé kötöttek ki Ptolomaisban vagy más néven Akriban, a Szentföldre igyekvők kiindulási városában. Itt csak egy teljes napot töltöttek.

Szerzőnk olvasmányai között bizonyára eddig is voltak már a Szentföldről szóló írások. Ptolomaisan említi azonban először, hogy Quaresmiust olvasgatja, „ki a palesztinai földet hosszasan írásba foglalja. Ennél senki igazábban még nem írt a szentföldi helyekről, mert Jeruzsálemben hat évig gvardiánykodott: azután is ott töltötte ideit és teljes szabadsága volt magától a nagy szultántól minden szent helyeket tökéletesen megvizsgálni.” Munkáját (*Elucidatio Terrae Sanctae. I-II. Antverpiae, 1639*) azonban Kiss István csak Joppe (Jaffa) bemutatásánál követte. Főforrása a tőle meg sem említett osztrák Hietling, Conrad volt (*Peregrinus affectuose per Terram Sntam et Jerusalem. I-II. Graecii, 1713*), aki sokszor Quaresmius művét kivonatolta.

A gyakorlatban a forrás használata azt jelenti, hogy az egyes helyek bemutatásában, az ott található kegyhelyek és a hozzájuk kapcsolódó történetek leírásában általában követi - szoros vagy szabadabb fordításban - a Szentföld látogatásában neki is kalauzul szolgáló könyvet, de számtalanszor valamilyen személyes megjegyzéssel toldja meg, saját élménnyel szakítja meg forrását. Minthogy a fordított szövegek nyelvi kifejezése szinte egyezik a saját fogalmazású eredeti részekével, melyek természetesen illeszkednek az előzményekhez., az olvasóban azt a hatást keltik, hogy az egész könyvet Kiss István szerezte. Mivel célunk nem valamilyen szentföldi kalauz készítése, hanem a járszági szerzetesről való emlékezés, a továbbiakban is az ő személyét állítjuk előtérben, az ő személyes élményeire, „magyar édes hazájára” vonatkozó megjegyzéseire, a hazai állapotokra utaló intéseire szándékozunk elsősorban felhívni a figyelmet.

Ptolomaisból török csajkán utaztak Joppéba a szeptember 6-ára virradó éjszakában. Boldogan csókolták meg a Szentföld színét és a ferencesek rezidenciájában leborulva adtak hálát eddigi szerencsés útjukért. Még aznap délután folytatták útjukat, s négy óra alatt Rámába vagy Ramatába „szamaraztak”.

Szeptember 7-én éjjel karavánban tették meg az utat Rámától Jeruzsálemig, 8-án Mária születésnapjának reggelén léptek át a szent város kapuján. Gyakori szokása szerint most is rövid versbe foglalja, s fejezi be naplójának ezt az utolsó datált fejezetét:

Bévezetett Isten már a szent városban,
Hogy szolgáljak néki tiszta szívből abban,
Egyezer és hétszáz hatvanhatodikban,
Szeptember nyolcadik fényes hajnalában.

A második rész elején még az addigi fejezetek személyes hangján ad számot a jeruzsálemi rezidencián átélt első élményeiről. A megérkezést követő napon felkísérték „a Kálvária szent hegyére, ahol az Úrjézus Krisztus koporsója vagyon”, és itt találkozott László testvérével, aki a koporsót őriző szerzetesek közt volt, és mit sem tudott eddig testvére szentföldi útjáról. Harmadnapon megkapta beosztását, a kúria és titkárság ügyeinek intézésében kellett segítenie. Ez lehetőséget teremtett a város szent helyeinek látogatására, megismerésére. Ez azonban a mohamedánok ellenséges magatartása miatt nem volt könnyű.

A jeruzsálemi szent helyeket az említett Hietling-féle kalauzkönyv segítségével látogatta, leírásukban nagy mértékben támaszkodik rá. A város leírását, történetét, az egyes kegyhelyek és az azokhoz kapcsolódó bibliai események, személyek sorsának ismertetését, az ő könyve alapján adja, de számos kisebb önálló betoldást iktat közbe, az eseményeket önálló megjegyzésekkel kíséri. A látottaknak, olvasottaknak rá gyakorolt hatása személyes elmélkedésre, a közönséghez, az olvasókhöz szóló intésekre, tanításokra sarkallja, mondván „méltó még ezen szent helyről a kegyes könyvolvasót tudósítani.” „Itt megállítom tollamat, inkább buzgó elmélkedéssel gondolok...”

Valószínű azonban - ahogy ezt már említettük, hogy ezek utólagos betoldások. Egy részük mindenképpen az 1790-es évek magyar nyelvű átdolgozásakor keletkezett.

Jeruzsálem múltját ismertetve szó esik Bouillon Gottfriedről, kit a Jeruzsálemet elfoglaló keresztések királlyá választottak. Ő azonban nem engedte, hogy arany koronával tiszteljék meg ott, ahol Krisztust tövissel koronázták, ő is megelégedett ilyen koronával. „Oh, nagy alázatosság, mennyei koronát érdemlő cselekedet!”

„Szinte így cselekedett Szent Örsébet, András magyar király leánya férhez menetele előtt. Bémenvén az Isten templomában, térdre ereszkedett a tövissel megkoronáztatott Krisztus Jézus feszülete előtt, elfakadva sírva és így szóla: óh, angyalok királya, názáretbéli Jézus, te tövissel koronáztattál. Az én fejemen pedig gyöngyökkel, tündöklő kövekkel rakott drága pártakoszorú vagy. Mit cselekszik a szent szűz? Leveszi a Krisztus Jézus képe fejéről a töviskoronát, maga fejében nyomja, az drága napkeleti gyöngyökkel, indiai kövekkel készült pártakoronát a Krisztus képének fejére helyeztette. Ez ám a szent példa!”

És így folytatja:

„Nézze a világ ez jelenvaló üdőben, mit cselekszenek a magyar fejérszemélyek? Mint lépnek be az Isten házában? Arany, ezüst, drágagyöngy, bíbor, bársony fejeken, kevély ruha testeken, rossz imádság nyelveken. (Lásd egyúttal Kiss István ritmikus prózájának valóságos verssé formálódását, mint stílusának gyakori jelenségét.)

Ilyen betoldásokkal fűszerezi szerzőnk lépten-nyomon könyvét. Ami természetesen, nem akadályozza Jeruzsálem kegyhelyeinek ismertetését, azokét az emlékekét, melyekhez annyi történet, cselekmény, szent esemény, csoda fűződik.

Az nem tűnik ki, hogy a maga személyében milyen rendben kereste fel Kiss István Jeruzsálem szent emlékeit. Forrása sorrendjét követhette, a továbbiakban is önálló megjegyzésekkel kísérve az átvett eseményeket. Legtöbbször bűnbánattartásra, Istenhez térésre intve olvasóit.

Bejárjuk Sion hegyét, Josafát völgyét, a Getszemáni kert, Krisztus kínszenvedésének helyeit. Így az Ítélet kapuját is megismerjük, ahol a halálos ítéleteket kihirdették, az Üdvözítőt a zsidók királyaként tövissel koronázták. Ez a kapu már szerzőnk Jeruzsálemben tartózkodásakor csaknem a város közepén állott, „mint Bécsben vagy Budán is vannak ilyen kapuk. Mint példának okáért a Vízi-városan a Vár alatt, ahol a peszmegek sütőházak és kemencék vannak.”

Hietling nyomán részletesen ír a Kálvária hegyéről, követve őt a stációk leírásában, bár nem mindig egyezik az ő leírásával. Független pl. a harmadik, a keresztben függő Üdvözítő oldalát lándzsával megnyitó és később keresztényé lett, mártíromságot szenvedő Longuinusról szól. Szent Ágostonra hivatkozva beszél róla, hogy ti. az egyik szemére vak százados visszanyerte látását a rácseppent krisztusi vértől. Jellemző Kiss Istvánra, az egyház ellenségeit, az eretnekeket is megtéríteni akaró prédikátorra könyvének ilyen tanítása: „Állj meg itt, vakoskodó, és kérjed az áldott Jézust szent vére

hullásáért, hogy a te lelkedre is, ha nem többet, legalább egy csepp vérét öntse, ha ezer meg ezer halálós vétkekkel meg volna is sebesítve, csak azt jelentsd meg a te lelki atyádnak és kérjed könnyhullajtással az irgalmas Úr Jézust, szent vére hullásának érdemiből gyógyítsa meg bűnös lelkedet. Meglásd, hogy teljes lészesz lelki örömmel és vigassággal”.

Én is, méltatlan író, kérlek az Úr Jézus vére hullásáért, ne vesd többé drága lelkedet az ördög prédájára, az tündérvilágnak vak kockájára. Ne vigyázz te másra, se a jakobinusok klubjaira, se a Kálvinus pikárdiai hitfaragóira, se a szakszóniai korlátugró újdönúj kálvangelistára, sem az Istent nem imádó ateistákra, mert te katalikus személy vagy. /.../ Tudva légyen nálad, nem üdvözét téged sem finnyás étel, sem édes ital, sem éjjeli s nappali bál, sem ugrós tántz, sem a hajlisztezés, haj-sederítés, sem az nyalka botránkozató módi, meg módibb kevély moszka öltözet, lengyeles veres bokkrétás sapka, hanem a te alázatos kérésseddel, ha megnyered; a Krisztus szent vére hullásának érdeme üdvözíti lelkedet, ez világosítja meg homályos lelki szemeidet. Kérlek, vedd kedvesen ezen lelki szeretetből származott rövid intésemet, mert úgy óhajtom lelked üdvösségét, mint tulajdon magamét.” A gazdagokat inti a szegények segítésére, a haszontalan módi ruhákra való költekezés hiábavalóságára. „Óh, vajon adtál-é valaha a templom ruháira egy fillért? A szegény asszonynak nem volt több két fillérinél, azokat is a templom ládjában vetette. Te pedig a cigány muzsikusok bögő hegedűibe, néha ha nekiböszülsz, marokkal hanyod. Oh, nagy balgatagság, így csalja meg magát a világ férgés fia. De lássák, ők magoknak ártnak, nem a templomoknak.”

A Kálvária negyedik stációja őrzi Krisztus palástjának emlékezetét, melyet a szerző idejében Treviris (Trier) városában őriztek és tiszteltek. A szent ereklyék tisztelete az eretnekek, kálvinisták ilyen vonatkozású elutasító magatartására emlékezteti, és velük szemben a katolikusok állásfoglalást magyarázza a szent emlékek tiszteletéről. „Hát te az apád ruháját halála után miért tüzes lángra nem ereszted? Ha jelen voltál a királyi koronázáskor, nemde a Szent István királyi palástját megtisztelték a jó igaz magyarok, és az alatt koronázták Leopold és Ferenc királyainkat. Te az édesatyád írott képét holta után is házadba, írott palotádba tartod és fiúi tisztelettel megbecsülöd. Hát mi igaz katolikus keresztények megújtáljuk-é az Úr Jézus Krisztus megfeszítettetésének képét vagy köntöseit? Ám mi az ilyen képeket és relikvákat nem imádjuk, hanem csak emlékezetbe tartjuk, hogy Krisztus Jézus ilyen formán miérettünk szenvedett a keresztfán. Ti, Kálvinus követői azt hiszitek, hogy az ő úrvacsorájában csak a Krisztus haláláról emlékeztek. Mi a feszület által visszük azt véghez. De az nem acramentom, nem szentség, csak emlékezet. De másutt ennek a helye. Én a jelenvaló üdőben utazó vagyok.”

Így harcol a ferences ortodox igehirdető szentföldi kalauzával is a szabadgondolkodás, a felvilágosodás, a francia forradalom, az eretnekek ellen.

Szerzőnk intő szavai, dorgálásai olykor általánosságban hangzanak el. Nem egyszer a megfogalmazás hangjából, az előadás stílusából következtethető, hogy mondanivalója magyar férfiakra, asszonyokra vonatkozik. Néha határozottan megmondja, hogy

magyarokról beszél, hozzájuk szól. Dorgálásának alanya nem a tanulatlan, egyszerű nép. Sok mindent kifogásol a férfiaknál is, de többször dorgálja a cifrázkodó, kacéros, magát kendőző, hiú, buja asszonyokat. Teszi ezt leginkább a jeruzsálemi kegyhelyekhez kapcsolódó megjegyzéseiben.

Ez természetes, hiszen könyve Szentföldet bemutató részének jóval több, mint kétharmada a szent várossal szól. A Jeruzsálemből Betlehembe, Judeába, Jordániába, Galileába tett utazásairól mindössze 30 lap tudósít a nyomtatásban napvilágot látott könyvében.

Az utazásokról szóló tájékoztatásai eredetibbek a Jeruzsálemet bemutató résznél. Hietling könyvének a hatása az egyes helyek leírásában helyenként felismerhető, de jóval kevésbé, mint a jeruzsálemi résznél. Názáret leírása egészen önálló, és ezt követőleg munkája végig eredeti alkotás.

Nagy hatással volt Kiss Istvánra Jézus születési helyének, Betlehemnek meglátogatása. Itt éppen karácsonykor járt. Még jobban megragadta lelkét Názáret, „a szentek szent helye, ahol az Ige megtestesült”, ahol az Üdvözítő hét esztendő korától harminc esztendő koráig lakott.

A Tábor hegyén tett látogatásakor megemlékeznek a régebben itt lévő pálos kolostorról, „melyet a magyar királyok építettek és fundációval a benne lévő atyákat értették. Ilyen tiszteleten tartották magyar eleink a Szentföldet és a szentföldi szerzeteseket.” Szeptember 2-án járt itt, „és minthogy ez nap tartatik Szent István király ünnepe az egész római Anyaszentegyházban, én is szent pátronusom napját örömmel üllöttem ily szent helyen.” Amint említettük, ő Szent István királyt augusztus 20-án ünnepelte a magyarországi hagyománynak megfelelőleg.

„A Magyarországa való visszautazás” címet viselő utolsó fejezet mindössze kilenc lap terjedelmű a *Jeruzsálemi Utazás* nyomtatott kiadásában. Igen szűkszavú beszámoló a Jaffától Kecskemétig 1767. szeptember 9-től 1769. június 13-ig megtett útról.

Kiss István céltudatosan kitervelt, ma is olvasmányos könyvét, melyben kiadója szerint „történész és irodalomtörténész, stíloselemző és nyelvész, vallástörténész és néprajzkutató egyaránt fontos anyagot találhat”, a következő verssel fejezte be.

„Vedd kedvesen tőlem sok utazásimat,
Kegyelmes Úristen, én fáradságimat,
Add lelkem hasznára imádságimat,
Éretted felvállalt nyomorúságimat!

Tedd részessé bőven e könyv olvasókat,
Ébreszd kegyelmeddel a hív hallgatókat,
Hogy szentföldi jókben foglalják magokat,

Tejjel-mézzel folyó édes ajakikat.

Feláldozom, Uram, néked ez írásom
Million betűknek ide rajzolásom,
Hogy halálom útban ez légyen szólásom,
Jézus, Mária, József én végső mondásom.